

Интеграция на ромската общност в България и Румъния: интеркултурни аспекти

Юлиана Попова

Integration of Roma Community in Bulgaria and Romania: Intercultural Aspects: The paper presents some intercultural aspects of the integration of Roma communities in Bulgaria and Romania within the context of the recent strategic documents of the European Commission and the new Bulgarian and Romanian National Strategies for Roma Integration. On the basis of the ethnocultural profiles of the Roma communities in Bulgaria and Romania, as well as considering the similarities and differences in the policies for Roma integration in the two countries, some conclusions are drawn about the necessary steps in the implementation of the new strategies and their effectiveness.

Key words: Roma integration, value hierarchy, Roma community in Bulgaria, Roma community in Romania

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемите на ромите представят често интерпретирана тема в обществения дискурс и медийното пространство в Европа. Констатациите, че през 21 век в много европейски страни живеят хора, които в голямата си част водят мизерно съществуване в рамките на своята общност и трудно намират перспективи за повишаване на своя социален статус, са провокирали редица европейски инициативи, ориентирани към промяна на статуквото. Сред тях най-голям обществен резонанс предизвиква инициативата „Десетилетие на ромското включване“ 2005 – 2015 г., призвана да доведе до желаната промяна в бита и по-успешната интеграция в обществото на ромската общност. Въпреки многобройните положителни идеи и добри практики в тази насока и значителното по обем финансиране на проекти, които решават ромски проблеми, постигнатите резултати са далеч под удовлетворителното ниво. Именно затова на 5 април 2011 г. Европейската комисия в лицето на комисаря по правосъдието Вивиан Рединг и комисаря по заетостта Ласло Андор оповестява **Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г.** В документа се казва, че ромското население в Европа, чийто брой се предполага, че е 10—12 милиона, е младо: 35,7 % от ромите са на възраст под 15 години, в сравнение с 15,7 % за населението на ЕС като цяло. Средната възраст сред ромите е 25 години, в сравнение с 40 години в ЕС като цяло. Голямата част от ромското население в трудоспособна възраст не разполага с образователен ценз, необходим за намирането на добри работни места. Ето защо е от изключителна важност да се инвестира в образованието на ромските деца, за да им се даде по-късно възможност за успешен старт на трудовия пазар. В държавите-членки със значителен брой ромско население ниският образователен статус на ромската общност вече има икономическо отражение. Според приблизителни изчисления в България 23 % от хората, които навлизат в трудоспособна възраст, са роми, а в Румъния – около 21 %. [1]

На базата на тези констатации, в Рамката на ЕС Европейската комисия задава приоритетите в ромската интеграция до 2020 г., и призовава лидерите на 27-те страни членки на ЕС да разработят национални стратегии за интегриране на ромите до 31.12.2011 г., както и да започнат да работят активно по тяхното изпълнение. Целта на Рамката на ЕС за национални стратегии за ромската интеграция е да доведе до осезаема промяна в живота на ромите, като промени подхода към тяхното приобщаване. Вместо фрагментиран подход, който се съсредоточава върху индивидуални проекти, с Рамката на ЕС въпросът за приобщаването на ромите за първи път се поставя на равнище ЕС и ясно се свързва със стратегията на ЕС за растеж Европа 2020.

В отговор на посочения стратегически документ на ЕС, Народното събрание на Р България със свое решение от 01.03.2012 г. приема Национална стратегия за интегриране на ромите 2012–2020. [2] Аналогична стратегия е приета и от Румънския парламент. [3]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Настоящият доклад е част от по-голямо изследване на авторката в рамките на проект ФромРома BG051PO001-7.0.01.-0003-C0001C, поставил си за цел да ангажира усилията на гражданското общество и на публичната администрация, както и да привлече положителен румънски опит за постигането на позитивна промяна в положението на ромската общност от община Русе и набелязване на перспективни действия за нейната интеграция. Сред многобройния кръг от задачи на проекта е и конструирането на етнокултурен профил на ромската общност, като необходимо условие за постигане на нейното опознаване в културен план, а оттук и за преодоляване на някои стереотипи и предразсъдъци, които възпрепятстват ромската интеграция.

В рамките на проект ФромРома за емпирични цели са използвани няколко инструмента. На първо място това са специално разработените въпросници за пряко анкетиране на бенефициенти на проекта – служители от Община Русе и нейните структурни подразделения, на второ място – въпросник за анкетиране на представители на ромската общност, допълнен от персонални интервюта на авторката, на трето място – извличане на първична информация чрез беседа с фокус-група, включваща представители на общинската администрация в Русе, сред които са и назначените наскоро ромски здравни медиатори. Наблюденията на експериментаторите са допълнени и на базата на генерираните мнения в брейнсторминг на тема „Ролята на общинската администрация за решаване на проблемите с интеграцията на ромите в Община Русе“. Техниката е приложена по време на кръгла маса с идентична тематика, състояла се на 27.07.2012 г. в Гюргево, Румъния.

От натрупания масив емпирични данни в настоящото изложение ще бъдат докладвани само онези, които имат отношение към етнокултурния профил на ромската общност, като ще бъдат потърсени параметри за сравнение със съответния профил на ромската общност в Румъния.

По данни от последното преброяване /2011 г./ населението на община Русе е 149 642 души, като ромската общност съставлява 4 % от това население или около 6000 души. По този показател Русе не се нарежда сред общините с голям процент ромско население, но проблемите, подлежащи на решаване от общинската администрация по отношение на ромската общност, са идентични навсякъде в България и са свързани с образование, здравеопазване, трудова заетост, жилищно настаняване и благоустрояване.

Ромската общност в община Русе е уседнала от дълго време. Нейните представители могат да бъдат отнесени към две големи подразделения в стратификацията на ромските общности: хорахане рома /турски цигани мюсюлмани, говорещи турски и български език/ и калдераша /български цигани християни, говорещи български и ромски език/. [4] Според упражняваната професия най-голям е процентът на бургуджиите – тези, които изработват метални изделия. Те са и най-високо образованите в общината. Останалите групи са: златари, медникари и калайджии, модорани – някога търговци на коне и друг добитък, а сега на вторични суровини и дрехи /те са най-богатите в общината/, милитари – тези, които правят водосточни тръби и улуци, кашъкчии – тези които правят дървени лъжици /от турската дума „кашък“ – лъжица/, врачуващи роми, роми мискоши – каруцари и др. [5]

Ромите в община Русе поддържат традиционна идентичност, фокусирана около рода и семейството. Не са редки случаите, когато всички представители на един род живеят на една улица.

Русенските роми не са подминати от състоянието на „нормативен вакуум“, в който предишните ценности и норми губят своята валидност, а новите все още не са се формирали и не действат ефикасно. /цит. съч./ Именно поради това не са изключение случаите, когато ромите от Русе празнуват и Байрам, и Великден, т.е. новото време е разколебало традиционната им празнична обрядност.

От проведено интервю на авторката на настоящото изложение с представители на ромската общност от Русе /роми християни/ са събрани допълнителни сведения, свързани с идентификацията на русенските роми. Известният на всички в община Русе, Милан Николов, бивш общински служител, а понастоящем общински съветник, споделя, че русенските роми са прагматични и находчиви. Промените са накарали мнозина от тях да търсят препитание в чужбина, където са се устроили и децата им посещават училище. Когато искат да се върнат през лятото, те чакат да свърши учебната година на децата им, т.е. мотивирани са децата им да получат образование. Бай Милан казва това, за да подчертае, че не всички роми имат отрицателни образователни нагласи. Според него успешните роми помагат на близките си и имат желание да инвестират в благоустрояването на ромската среда. Но също така някои от тях, които имат ценз, се дистанцират от своите и търсят българи за обкръжението си. Бай Милан споделя, че някои от ромите са склонни да корумпират, особено тези, които се занимават със строителство.

Запитан за йерархията в семейството, бай Милан смята, че в него е водеща фигурата на бащата по отношение вземането на решения. Той е на мнение, че при ромите е отминало времето, когато родителите са уреждали браковете на децата си. Същият твърди, че ромските момичета от Русе не проституират, защото това би им попречило да се оженят поради запазилото се изискване за девственост преди брака.

Други двама от успешните роми в Русе, които са интервюирани – Кирил Кирчев и Станко Николов, споделят своя опит като членове на ромското мещере. Те казват, че своеобразният ромски съд продължава да функционира за разрешаване на случаи от семейно и междуличностно естество. Интервюираните споделят и друг важен факт относно културния профил на ромската общност – че ромите никога не оставят своите родители в домове за възрастни хора, тъй като ромската традиция повелява най-малкият син в семейството да поеме грижата за тях до смъртта им. Тази информация още веднъж подчертава важността на рода и семейството за ромската общност.

Резултатите от прякото анкетиране на представители на Общинска администрация-Русе и на лидери на ромската общност дават основание за следните заключения:

- Обусловената от културата дистанция между българи и роми не е голяма, тъй като общностите са познати една на друга от съвместното си съжителство. Процентът на българските респонденти, които са заявили, че възприемат ромите като Други, чужди и различни, е сравнително малък, но не трябва да забравяме, че в конкретния случай те са представители на определена социална група – служители в публичната администрация. При една извадка на случаен принцип вероятно резултатите биха били други.
- Будят тревога колебливите и отрицателните отговори на българските респонденти на въпроса за това дали ромската култура обогатява българската национална култура. Това означава, че далите тези отговори не са убедени в ползата от културното разнообразие и именно оттук произтича негативния опит на ромите с нетолерантността на българското общество, както става ясно от техните мнения.

- Преобладаващата част от стереотипите на българите за ромите са неблагоприятни, което издига бариери между двете общности и създава проблемни зони в процеса на интеграция.
- Самооценката на представителите на българската и ромската общности за приоритетността на определени ценности в ценностния профил на групата, с която се идентифицират, е обективна и дава основание за конструиране на топ-5 йерархия от ценности, която съвпада в много голяма степен с доминиращите идентичностни представи в двете общности. Тя има следния вид:

Таблица

Ценностна йерархия при българи и роми

Българи	Роми
1.Респект към образованието	1.Респект към по-възрастните
2.Уважение към рода и семейството 2.Респект към собствеността 2.Респект към материалното притежание	2.Стремеж към независимост
3.Равнопоставеност на половете 3.Стремеж към сигурност	3.Уважение към рода и семейството 3.Респект към собствеността
4.Стремеж към независимост	4.Стремеж към материално притежание 4.Стремеж към поемане на рискове
5.Търпение	5.Уважение към брака

- В ценностните профили на двете общности има сходства, но е различна приоритетността на съпадащите компоненти от ценностната йерархия. В представената йерархия се откроява важността на традиционни ценности за двете култури, които се предават от поколение на поколение и увековечават културната самобитност. Прави впечатление, че за наличието на определени ценности двете групи постигат единодушие, напр. за респекта към образованието при българите, за уважението към рода и семейството при ромите, за стремежа към сигурност при българите и др.
- Различията в ценностните профили ориентират много точно в спецификите на културната идентичност на двете общности. Напр. в ромския ценностен профил се запазил респектът към брачната институция, докато при българите се забелязва отстъпление от тази традиционна ценност. В ромския ценностен профил респектът към образованието е твърде отдалечен в ценностната йерархия, докато той е от първостепенна важност за българите. Равнопоставеността на половете е изведена като приоритет в българския ценностен профил, докато положението на ромската жена е една от чувствителните теми, която по своята острота ангажира общественото внимание наравно с бедността и ниския социален статус при ромите.
- Като цяло оценките, които всяка от групите дава за другата група, се различават по своята посока и интензивност. Веднага трябва да се направи уточнението, че тези оценки са направени на базата на устойчивите представи /стереотипите/ за съответната група. Напр. оценките на българите за ценностите при ромите са в повечето случаи неблагоприятни с изключение на идентифицираните от тях висока степен на уважение към рода и семейството и респект към по-възрастните. Необходимо е да се подчертае, че тези неблагоприятни стереотипи отразяват доминиращите представи в обществото и са основа за редица предрасъдъци и дори дискриминационни практики по отношение на ромите, които затрудняват процеса на интеграция. От друга страна, оценките на ромите за ценностите при българите са

подчертано благоприятни. Този факт не е изненадващ, а е по-скоро правило при групите с по-нисък социален статус и по-ниска колективна самооценка.

- Ако се позовем на гледна точка на Тейлър за идентичността като пресечна точка на това, което ние мислим за себе си и другите мислят за нас [6], въпросът за ромската идентичност се превръща в още по-чувствителна тема. От една страна, в идентичността на ромите са налице няколко ценностни стожера /брак, семейство и род, респект към старшинството, стремеж към независимост/, които позволяват общността да бъде разбрана и да се подходи толерантно към нейните културни специфики. От друга страна, обаче, тази общност се сблъсква с поведение, основано на предразсъдъци и дискриминация, което поражда негативен социален опит и принуждава нейните представители да се фокусират върху идентичността си и да се капсулират, увеличавайки по този начин социалната дистанция от представителите на други етноси и създавайки затруднения в процеса на интеграция.

Въпреки сходствата в развитието на България и Румъния както по времето на тоталитарния режим, така и в периода на преход към демокрация, са налице статусни различия в ромските общности на двете страни. **В Румъния е много по-голям броят на представителите на т.нар. ромска интелигенция.** Вероятно основната причина за тези положителни резултати се корени в **конституционното признание на малцинствен статут на ромската общност**, което е свързано с повече политики на национално ниво по отношение на тази общност. Друга причина е **политиката на позитивна дискриминация**, прилагана от румънското правителство, осигуряваща достъп на ромски младежи до елитни специалности в университетите или до елитни гимназии на квотен принцип. Подобна политика беше провеждана и в България в близкото минало, но отстояваният в момента демократичен принцип за равнопоставяне изключва нейното прилагане.

Друг факт, който заслужава да бъде отбелязан, е, че **представителите на ромската интелигенция в Румъния предпочитат да крият етническата си принадлежност**, особено онези от тях които са придобили статус преди 1989г. Основните причини за това са, от една страна, страх от отхвърляне и негативни нагласи, а от друга страна – естествено отслабване на връзките с общността поради асимилаторска политика на румънското правителство по време на тоталитаризма. С разкриването на нови възможности за ромите след демократичните промени, настъпва обратен процес и мнозина от тях открито започват да заявяват идентичността си като средство за постигане на професионален успех.

При успешите румънски роми, които са се интегрирали добре в макрообществото, най-често настъпва разпад на връзката им с ромската общност, от която са произлезли. В някои случаи, ако тази общност е по-традиционна, сама отхвърля успешите си представители, смятайки, че са станали румънци.

Ромите, които произхождат от смесени общности, предпочитат интеграция в макрообществото и интериоризиране на неговите модели. В този случай те най-често декларират румънска или друга идентичност /предимно унгарска/.

Друг интересен факт, свързан с идентичността на ромите в Румъния, е, че **на семейно и личностно ниво се отдава голямо значение на образованието като ценност**. В емпиричните данни по-горе видяхме, че то е доста по-далеч в ценностната скала на ромите в България. Причините за това могат да са няколко. На първо място, по-стриктно следване на политиката за задължително ходене на училище преди 1989г. от страна на румънските официални власти. На второ място – фигурата на майката, която е централна в ромското семейство в Румъния и е стожер за предаване на образователните ценности от поколение на поколение. На трето

място – фигурата на учителя, която се ползва с особен авторитет в румънското общество. [7] [8]

Ако можем накратко да обобщим основните различия в ромската ситуация в Румъния и България, бихме обърнали внимание върху следните особености.

В България официалната статистика регистрира по-голям относителен дял на ромите спрямо общото население /4,6 % срещу 3,2 % в Румъния/, т.е. по-голям брой на лицата, които открито декларират етническата си принадлежност. Този факт може да се тълкува най-малко в две посоки: първо, че българското общество е по-толерантно към етническите различия, което намира своето потвърждение в прокламираната уникалност на Българския етнически модел, и второ, че българската ромска общност е по-консолидирана, което изправя обществото пред по-сериозни предизвикателства, свързани с нейната интеграция.

Второто различие е във връзка със стратифицирането на ромските общности в двете страни. В Румъния основни стратификационни признаци са занятието на ромите и диалекта, който говорят, като по занятие се обособяват 16 групи, а по диалект – 4 /мечкари, калдераши, калайджии и карпатски /унгарски/ роми/. В България основен класификационен признак е, на първо място, географската дисперсия /балкански и влашки роми/ и на второ място - религията, която изповядват ромите – християни /даскане рома/ и мюсюлмани /хорахане рома/. Едва след това в рамките на големите групи се обособяват подгрупи по занятие. Религиозното самоопределение поставя силен отпечатък върху ромската идентичност и налага различни интеграционни подходи, което не се отчита в достатъчна степен при разработването на стратегически документи относно ромите в България.

Най-сериозните различия по отношение третирането на ромите в Румъния и България произтичат от политиките в периода на преход след 1989 г. През този период и в двете страни ромското население се оказва най-засегнато от промените, които генерират сериозни проблеми по отношение на трудовата заетост и социалния статус на тази част от обществото. Също през този период настъпва цялостно разминаване в конституционната рамка за статута на ромското население в двете страни.

Редица нормативни актове в Румъния **признават на ромите статут на национално малцинство** – Конституцията на Румъния, избирателният закон от 1991 г., законът за статуса на националните малцинства от 1992 г. Тази законодателна рамка осигурява на ромите активно участие в процеса на вземане на решения, отнасящи се до техни проблеми, и им позволява да се организират в асоциации, фондации и политически партии.

Според конституцията на РБългария **ромите имат признати права като български граждани с небългарски етнически произход**. В този смисъл те имат гарантирани равни права наравно с представителите на всички общности в България /чл. 6 ал. 1, ал.2 от Конституцията на Р. България/. **Следователно законодателството на РБългария признава различията и ангажира държавата с гарантиране правата на „различните“, но не им признава малцинствен статут, като е в Румъния.**

Според проф. Лъчезар Дачев в неговия приносен доклад за изпълнението на проект ФромРома, между подходите за интеграция на ромите в Румъния и България съществува различие и то е, че **румънският подход се фокусира върху отграничаването на ромския етнос от другите етноси, а българският – върху равните му права с всички останали граждани**. Оттук, според авторката на настоящото изложение, произтичат и по-големите „преференции“ за румънските роми, напр. т.нар. „политика на позитивна дискриминация“. [9]

Румъния и България се различават най-съществено по институционалната рамка на интеграционната политика. В Румъния е налице национален орган, който

прилага, координира, наблюдава и оценява действията в секторите, ангажирани с интеграцията на ромите. Това е създадената през 2004 г. с правителствено решение Национална агенция за ромите. Тя има достатъчен щат, както и съответен бюджет, за да координира съвместните усилия на публичния и неправителствения сектори в сферите на ромската интеграция, т.е. **със създаването на този орган политиката по отношение на ромите в Румъния е поставена на по-централизирана основа.**

В България през 2004 г. е създаден Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, като координиращ и консултативен орган към Министерския съвет на Р България. Освен това в различните сектори, свързани с интеграцията, съществуват институционализирани звена, които подпомагат процеса, напр. действащият към МОМН Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, Агенция по заетостта, Държавна агенция за закрила на детето и др. т.е. в България се разчита **на по-голяма децентрализация** в дейностите, ориентирани към подобряване на ромската ситуация.

Трудно е да се направи преценка дали централизираният или децентрализираният подход е по-добър в конкретния случай. Централизираният подход /румънският/, допълнен с йерархизирана структура от органи на регионално и местно ниво, осигурява по-последователна държавна политика в решаването на ромски проблеми при това с тяхно представителство на най-високо ниво. Децентрализираният подход /българският/, от своя страна, съдържа по-големи възможности за развитие на секторни политики и за решаване на проблеми „отдолу – нагоре“, т.е. там, където са възникнали и където може да се идентифицира необходимостта от съответни ресурси. Основната слабост на този подход е, че проблемите се решават „на парче“ и не се търси устойчивост на постигнатите резултати.

От казаното става ясно, че посоките на политиката за интеграция на ромите в Румъния и България са еднакви, но се различават институционалната рамка и подходите за реализация на тази политика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сравнителният преглед на идентификационните характеристики на ромската общност в България и Румъния, както и детерминирането на сходствата и различията в институционалната рамка и политиките за интеграция на ромите в двете страни, дават основание за следните изводи:

- Познаването на специфичната идентичност на ромите е необходимо условие за скъсяване на социалната дистанция между ромския етнос и представителите на други етноси, както и за преодоляване на натрупаните стереотипи и предразсъдъци, които възпрепятстват процеса на интеграция.
- Социалната изолация на ромите в отдалечени махали и получаващото се на практика гетоизиране усилва тяхната метагрупова идентичност, т.е. чувството им за принадлежност към ромската общност, като в същото време се засилва недоверието, а в някои случаи и агресивността към Другите, не-ромите, което прави задачата за тяхната интеграция деликатна и изключително трудна.
- Въпреки различията в институционалната рамка и подходите за реализиране на политика към ромската общност в България и Румъния, в двете страни са осъществени редица позитивни мерки и действия за интеграция на ромското население, които са сходни по характер.
- Натрупаният опит в България и Румъния в областта на ромската интеграция съдържа потенциал за двупосочен трансфер на идеи и инициативи и двустранно сътрудничество в контекста на предстоящите планове и програми за изпълнение на Националните стратегии за интегриране на ромите 2012-2020 г.

ЛИТЕРАТУРА

[1] **Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите.** Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г. Брюксел, 5.04.2011. COM (2011) 173. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0173:FIN:BG:PDF>

[2] <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125&id=1740>

[3] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_romania_strategy_en.pdf

[4] **Пампоров, А.** Ромското всекидневие в България. Международен център за изследване на малцинствата и културните Взаимодействия. С. 2006

[5] **Симеонова, М., С. Ценов.** Социално-икономически и културно-образователни проблеми на ромите в процеса на утвърждаване на българския етнически модел. Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия. София, 2003

[6] **Тейлър, Ч.** Мултикултурализъм. София: Критика и Хуманизъм, 1992

[7] **Тилкиджиев, Н.** Успелите роми, т. 1 <http://www.omda.bg/book.php?title=22>

[8] **Радулеску, Д.** Проучване и анализ на мерките, предназначени за населението от ромски произход на ниво местна власт в Община Гюргево. <http://www.fromroma.eu/uploads/images/PDF>

[9] **Дачев, Л.** Проучване на националните законодателства на Р България и Р Румъния във връзка с интеграцията на ромите в обществото. <http://www.fromroma.eu/uploads/images/PDF>

За контакти:

Доц. д-р Юлиана Попова, Катедра "Европеистика", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082-888 708, e-mail: jppopova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.